

Марина Віталіївна Мельникова,*д-р екон. наук, доцент*

Інститут економіко-правових досліджень НАН України

03057, Україна, м. Київ, вул. Желябова, 2

E-mail: marvit1511@gmail.com;

Костянтин Васильович Косицький

Інститут економіки промисловості НАН України

03057, Україна, м. Київ, вул. Желябова, 2

E-mail: kvkositsskiy@gmail.com

ФОРМИ УЧАСТІ ПРОМИСЛОВИХ ХОЛДИНГІВ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ

Статтю присвячено проблемам участі великих підприємств і об'єднань, у тому числі промислових холдингів, у забезпеченні соціально-економічного розвитку території. Охарактеризовано функціональну роль великого бізнесу у структурі національної економіки, включаючи сприяння вирішенню завдань розвитку території. Визначено форми прямої та непрямой участі великого бізнесу згідно з принципами соціальної відповідальності та соціального партнерства. Взаємодія влади і бізнесу для вирішення соціально-економічних завдань розвитку території здійснюється із застосуванням механізму, який включає організаційні форми, методи й інструменти. Обґрунтовано доцільність комплексного використання форм участі промислових холдингів у забезпеченні соціально-економічного розвитку території.

Ключові слова: промисловий холдинг, соціально-економічний розвиток території, форми участі в розвитку території.

JEL: D64, R58.

Великий бізнес є невід'ємним атрибутом економічного розвитку. Він представлений підприємствами та об'єднаннями в різних галузях економіки, однак переважна частина з них здійснює діяльність у промисловому секторі. За даними Державної служби статистики України, на частку великих підприємств та об'єднань у промисловому секторі припадає близько трьох чвертей виробленої продукції, більш ніж половина працюючих і дві третини валових капітальних інвестицій у розвиток виробництва [1, с. 179-183]. Великими промисловими підприємствами та об'єднаннями Київської, Дніпропетровської, Полтавської, Харківської, Донецької та Луганської областей виробляється більше половини реалізованої продукції та на них зайнято від третини до половини від загальної кількості працюючих, а також припадає від 40 до 65%

валових капітальних інвестицій [1, с. 195-197]. За даними Державної фіскальної служби, у 2016 р. перша сотня великих платників податків включала: 33 підприємства енергетичної галузі, 9 підприємств гірничо-металургійного комплексу, чотири хімічних, три харчових та два машинобудівних підприємства. Практично всі зазначені підприємства входять до об'єднань холдингового типу (промислових холдингів), зокрема НАК «Нафтогаз України», ДТЕК, Метінвест, ПАТ «Оболонь», ПАТ «Укрстальконструкція». Це свідчить про їх значну роль у формуванні основних економічних показників національної економіки та окремих регіонів, що, у свою чергу, впливає на соціально-економічний розвиток території їх розташування (присутності), зокрема за рахунок реалізації політики корпоративної соціальної відповідальності та вико-

© М.В. Мельникова, К.В. Косицький, 2017

ристання механізмів соціального партнерства. Тому доцільною є оцінка вказаного впливу бізнесу на розвиток території присутності та пошук інструментів управління для досягнення максимального позитивного ефекту в період стабільності та зростання, а також мінімізації негативних наслідків у кризовий період. Особливо актуальним є вивчення можливостей залучення великого бізнесу, зокрема об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів), до вирішення проблем сталого розвитку території присутності в економічному, соціальному й екологічному аспектах.

Проблематика впливу великого бізнесу на розвиток території, включаючи питання, пов'язані з соціальною відповідальністю бізнесу та соціальним партнерством, є предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних фахівців, зокрема [2-11].

Так, С.А. Квітка [2] розглядає основні підходи до взаємодії держави та бізнесу і стверджує, що в українських реаліях найбільш прийнятним є компаративістський підхід, який дозволяє розглядати державу як окрему корпорацію, що має відмінності від бізнес-структур, але буває з ними партнерські відносини.

Н.В. Сментина [3] визначає, що місцевий соціальний розвиток, який включає зміцнення конкурентної позиції території, активізацію економічного зростання та підвищення добробуту населення, нерозривно пов'язаний із здійсненням стратегічного партнерства трьох суб'єктів національної економіки: влади, бізнесу та громади. Це партнерство здійснюється за допомогою утворення агенцій регіонального розвитку, які є посередниками між приватним і громадським секторами певної території та намірами влади до соціально-економічного розвитку цієї території.

Л.Є Мошкова [4] розробила механізм управління розвитком партнерських

відносин бізнесу та влади на території присутності, що базується на виявленні й урахуванні територіальних особливостей, партнерської взаємодії учасників, розвитку інституційного середовища, забезпеченні взаємовигідного співробітництва стратегічних партнерів. Сформовано квадро модель ефективних партнерських відносин бізнесу та влади, засновану на визначенні вигід учасників, фокусуванні зусиль на залученні інвестицій, формуванні інститутів розвитку, впровадженні інновацій для активізації процесів взаємодії учасників проектів, спрямованих на забезпечення стійкого та гармонійного розвитку території.

І.Ю. Беляєва, О.В. Данилова [5] пропонують за результатами оцінки плюралістичної та неокорпоративської моделі впливу влади на діяльність бізнесу формувати спеціальні комісії з представників влади, бізнесу та громади на державному, регіональному та місцевому рівнях, які забезпечуватимуть планування і реалізацію заходів щодо розвитку території на засадах соціальної відповідальності бізнесу.

К.Д. Копитова [6] підкреслює, що участь великого бізнесу в розвитку соціальної сфери території супроводжується зростанням як бюджетів соціальних програм, так і взаємних очікувань органів регіональної та місцевої влади й бізнесу. При цьому потрібне запобігання посиленню тиску на підприємницький сектор з боку органів влади, що дозволить підтримувати ефективність соціальних програм бізнесу.

О.С. Галушко [7] пропонує формування та використання законодавчої бази в ролі важеля, який спонукає власників підприємств реалізувати соціально спрямовані програми з відповідним фінансуванням. Автор вважає, що Податковий кодекс України має положення, які стимулюють підприємства здійснювати благодійну діяльність, розвивати соціальну сферу. Крім того, в роботі пропонується

використовувати локальні показники соціальної відповідальності, що дозволить достовірно оцінювати відповідність діяльності підприємств соціальним стандартам.

М. Кітмюллер [8] визначає економічні перспективи соціальної відповідальності для безпосередніх учасників цього процесу. Б. Хостед [9] розглядає корпоративну соціальну відповідальність багатонаціональних підприємств у стратегічному й інституційному аспектах.

В.А. Євтушенко [10] досліджує інституційні форми корпоративної соціальної відповідальності по відношенню до груп зацікавлених осіб і пропонує показники оцінки використання відповідних технологій на підставі дотримання міжнародних стандартів, розробки стратегій, формування організаційних структур.

Д.С. Ліфінцев [11] на підставі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду констатує, що дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності впливає на формування та розвиток зовнішнього і внутрішнього середовища організації та є невід'ємною частиною її корпоративної культури, яка сприяє стабільному розвитку компанії, формуванню позитивного іміджу та довіри споживачів.

Таким чином, фахівцями підкреслюється необхідність вивчення впливу великого бізнесу на сталий розвиток території присутності, механізмів управління соціально-економічним розвитком із використанням можливостей великого бізнесу, визначення шляхів забезпечення ефективного впливу великого бізнесу на соціально-економічний розвиток території присутності в умовах регіоналізації, розширення методичних засад розробки та реалізації політики корпоративної соціальної відповідальності та використання механізмів соціального партнерства в контексті сталого розвитку території присутності. Тому питання, пов'язані з вивченням форм участі вітчизняного ве-

ликого бізнесу в розвитку території присутності, потребують подальшого опрацювання та визначають мету і завдання дослідження.

Метою статті є аналіз й узагальнення форм участі великого бізнесу взагалі та об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів) зокрема в забезпеченні соціально-економічного розвитку території присутності.

Функціональна роль великих підприємств та об'єднань, включаючи промислові холдинги, у системі національної економіки України визначається рішенням економічних, стратегічних, соціальних і територіальних завдань сталого розвитку та зростання [12, с. 34]. Вирішення економічних завдань забезпечується за рахунок виробництва товарів, послуг, робіт (виробнича функція), залучення та використання матеріальних, трудових, фінансових, інтелектуальних ресурсів (споживча функція), вивчення ринку та забезпечення реалізації виробленої продукції (реалізаційно-маркетингова функція), генерації фінансових потоків (фінансово-інвестиційна функція), визначення попиту на трудові, матеріальні, фінансові, інформаційні й інтелектуальні ресурси, технології та способи організації виробництва (ресурсно-попитова функція).

Участь у вирішенні стратегічних завдань передбачає розробку й упровадження інновацій серед підприємств, пов'язаних партнерами і конкурентними відносинами (інноваційна функція), формування та підтримку соціально-економічних інститутів (інституційна функція), поширення інформації про особливості тих або інших секторів і фрагментів ринку (інформаційно-сигнальна функція), забезпечення єдності економіки шляхом проведення міжгалузевих трансакцій, організації товарно-фінансових потоків, які пов'язують економічних агентів у різних секторах ринку та на різних територіях (консолідуєча функція).

Вирішення соціальних завдань включає забезпечення роботою відповідно до освіти і схильностей та отримання працівниками та непрацездатними членами їх сімей засобів до існування, виховання навичок колективної роботи і реалізація потреби у приналежності до колективу, до соціальної оцінки особи (функція працевлаштування), визначення особливостей ринків товарів і ресурсів, технологій, технічних систем, способів організації виробництва і взаємодії з робітниками, акціонерами (пізнавальна функція), навчання, закріплення, накопичення і передачу новим і молодим робітникам відповідних технічних й економічних знань, правил, культури, досвіду колективної роботи і відпочинку (навчальна функція), здобуття окремими робітниками і колективами виробничих, техніко-технологічних, організаційно-економічних знань, навичок, досвіду роботи, управління (освітня функція), формування, закріплення і розвиток корпоративної культури, культури регіону, загальнолюдських цінностей (виховна функція).

Участь у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку території здійснюється за рахунок надходжень податків і зборів до місцевого, регіонального та державного бюджетів, сприяння розвитку місцевої економіки та відповідної інфраструктури шляхом організації взаємодії влади та бізнесу, розробки і реалізації політики корпоративної соціальної відповідальності та механізмів соціального партнерства.

Інтерес великого бізнесу до участі в розвитку території, як відзначають фахівці, має подвійний характер [3, с. 260; 4, с. 71]. З одного боку, позначається його зацікавленість у розвитку місцевої інфраструктури, поліпшенні умов життя працівників та їх сімей, суспільного клімату для підприємницької діяльності. Усе це скорочує витрати бізнесу на самостійне вирішення даних питань і забезпечує відтворення необхідних економічних ресур-

сів (кваліфікованих кадрів, прийняттого стану інфраструктури). З іншого – бізнесу необхідно долати певні перешкоди, пов'язані зі скороченням витрат придбання ресурсів (доступ до ділянок землі, комунального майна), з отриманням інформації, різних преференцій.

Розвиток території присутності за участю великого бізнесу здійснюється у прямій (соціальне партнерство) та непрямій (соціальна відповідальність) формах. Пряма форма – соціальне партнерство являє собою оптимально організовану й ефективну модель взаємодії та узгодження інтересів органів державної влади, місцевого самоврядування та бізнесу з метою створення умов для розвитку суспільства, основними критеріями якого є поліпшення якості життя населення, інноваційне зростання й екологічне благополуччя [2, с. 170; 4, с. 82]. Діяльність соціально відповідального бізнесу надає можливість місцевим органам влади використовувати відповідний механізм. Обмін взаємними зобов'язаннями бізнесу та влади дозволяє регіональним і місцевим органам влади розширити джерела виконання своїх соціально-економічних функцій та подолати бюджетні обмеження.

Організаційно систему взаємовідносин влади та бізнесу щодо розвитку території присутності можна класифікувати за видами, рівнями та формами [13, с. 68]. Форми взаємодії включають: фінансову, нефінансову та податкову взаємодію, договірні відносини та муніципальне замовлення. У таблиці наведено характеристику форм взаємодії між владою та бізнесом щодо участі в соціально-економічному розвитку території, які можуть використовуватися як локально, так і комплексно.

Зазначені форми взаємодії влади та бізнесу в розвитку території присутності є підґрунтям для формування в системі управління великими підприємствами та об'єднаннями підсистеми корпоративної

*Характеристика форм взаємодії між владою та бізнесом
щодо участі в соціально-економічному розвитку території¹*

Форма взаємодії	Інструменти здійснення взаємодії	Особливості здійснення взаємодії
Фінансова взаємодія	Пільгові інвестиції (кредити)	Суб'єктом інвестицій (кредиту) виступають потенційні інвестори за опосередкованої участі органів місцевого самоврядування, що передбачає їх фінансову участь у прибутку підприємств та об'єднань
Податкова взаємодія	Пільги з оподаткування прибутку підприємств	Стимулювання фінансування витрат у розширення: виробництва; невиробничої інфраструктури; малого підприємництва; зайнятості інвалідів та пенсіонерів; благодійної діяльності в соціально-культурній та природоохоронній сферах
Нефінансова взаємодія	Адміністративні обмеження і штрафи	Впливають на фінансовий результат
Договірні відносини	Угода між органами місцевого самоврядування та приватними підприємствами	Спільне утримання та фінансування об'єктів соціально-культурного та побутового призначення і співпраця при вирішенні завдань соціально-економічного розвитку території
Муніципальне замовлення	Доручення органу місцевого самоврядування приватному підприємству виконати роботу (надати послугу)	Результати виконання замовлення призначені для задоволення потреб міста, пов'язаних із реалізацією законодавчо встановлених предметів ведення місцевого самоврядування, і фінансуються за кошти місцевого бюджету та позабюджетних фондів

¹ Складено за даними джерел [4; 6; 13].

соціальної відповідальності, яка передбачає забезпечення персоналу адекватними умовами роботи та життя, соціальні інвестиції в реалізацію відповідних проєктів за принципами спільного фінансування або благодійності. С.В. Коваленко детально аналізує розвиток корпоративної соціальної відповідальності бізнесу в Україні на мезо- і макрорівні протягом 2010-2014 рр. за такими показниками: витрати на персонал, витрати на виконання науково-технічних робіт, екологічні платежі, витрати на благодійність, податок на прибуток [14]. Науковець констатує, що витрати підприємств на соціальну відповідальність за останні п'ять років зросли на 30%. У межах загальної суми таких витрат окремі складові мають доволі різні темпи зростання. Так, обсяг

податку на прибуток хоча і мав хорошу тенденцію до зростання у 2010-2013 рр., у 2014 р. знизився до рівня 2010 р. Витрати на науково-технічні роботи зросли на 14%, витрати на персонал – на 34, витрати на благодійність – на 56%. Найвищі темпи зростання мали місце в обсягах екологічних платежів – більш ніж удвічі порівняно з 2010 р.

Однак структура витрат суб'єктів господарювання на корпоративну соціальну відповідальність протягом 2010-2014 рр. залишилась майже без змін: більше 80% складають витрати на персонал, близько 10% – податок на прибуток, близько 5% – інші види витрат. У результаті С.В. Коваленко робить висновок про те, що концепція корпоративної соціальної відповідальності поступово розви-

вається та стає важливою частиною діяльності суб'єктів господарювання в Україні [14]. Слід погодитися з автором та зазначити, що корпоративна соціальна відповідальність нерозривно пов'язана із проблемою виконання податкових зобов'язань суб'єктами господарювання та наповнення місцевих бюджетів. Розподіл податкових доходів між рівнями бюджету відбувається таким чином, що формування місцевого бюджету значною мірою залежить від обсягу фонду заробітної плати бюджетоутворюючих суб'єктів господарювання. Так, зокрема у 2016 р. податок на доходи фізичних осіб склав 46,3% у структурі місцевого бюджету.

Відповідно до Податкового кодексу України податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) має сплачуватися за місцем фізичного знаходження працівника, надходити у місцевий бюджет та використовуватися на розвиток території, однак для об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів) цього не завжди можливо досягти. Промисловий холдинг – це оперативний холдинг, який має особливості організації управління фінансовими потоками, що полягають у наявності єдиного фінансового центру, який координує внутрішні та зовнішні потоки. Саме цей фінансовий центр, зареєстрований на відповідній території, вимушений сплачувати ПДФО працівників, які працюють на його підприємствах, розташованих на інших територіях. В іншому разі у нього виникає заборгованість за особистим рахунком. У свою чергу, податкові органи на територіях, де розташовані підприємства холдингу, не очікують від них надходжень. Однак зазначені підприємства є переважно бюджетоутворюючими, особливо у моно містах, де ПДФО є найважливішим джерелом наповнення дохідної бази місцевого бюджету. У результаті у моно містах має місце незбалансованість між видатками та доходами бюджету. Тому до-

цільно вдосконалити процес адміністрування ПДФО, що дозволить підвищити соціальну відповідальність бізнесу за рахунок наповнення бюджетів моно міст, на території яких проживають працівники підприємств холдингу, а також сприятиме дотриманню принципів корпоративної податкової культури.

Звичайно соціально відповідальна практика ведення бізнесу приводить до зміцнення репутації та іміджу компанії, оскільки відбувається: розширення зв'язків із місцевим співтовариством, підвищення лояльності співробітників, поліпшення фінансових показників, отримання переваг перед конкурентами, вихід на нові ринки ресурсів та збуту, розвиток нових навичок й умінь співробітників, зниження ризиків, підвищення стійкості, додаткові можливості для залучення нових партнерів [8; 9]. Саме тому менеджмент великих підприємств та об'єднань, зокрема промислових холдингів, вибудовує свої пріоритети в інтересах стійкості отримання високих доходів і, відповідно, соціально-економічної стійкості тієї території, ресурси якої він використовує.

Найбільш поширеними є такі напрями соціальних програм, які реалізуються в рамках корпоративної соціальної відповідальності:

розвиток персоналу з метою залучення й утримання талановитих співробітників (передбачає навчання та професійний розвиток, застосування мотиваційних схем оплати праці, надання співробітникам соціального пакету, створення умов для відпочинку, підтримка внутрішніх комунікацій в організації, участь співробітників у прийнятті управлінських рішень);

охорона здоров'я забезпечує створення і підтримку додаткових, по відношенню до законодавчо закріплених, норм охорони здоров'я і умов безпеки на робочих місцях;

природоохоронна діяльність та ресурсозбереження – заходи, які здійсню-

ються з метою скорочення шкідливого впливу на навколишнє середовище;

розвиток місцевої громади – здійснення внесків у розвиток місцевої громади шляхом розробки та реалізації соціальних програм і акцій підтримки соціально незахищених верств населення, дитинства та юнацтва, збереження та розвитку житлово-комунального господарства та об'єктів культурно-історичного значення, підтримки соціально значущих досліджень і кампаній.

Для об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів), до складу яких входять підприємства, розташовані у моно містах, особливої уваги потребує напрям розвитку місцевої громади. Досвід реалізації проектів корпоративної соціальної відповідальності свідчить, що представниками великого бізнесу в Україні у 2013-2015 рр. дві третини від загальної кількості проектів виконувалося за напрямом розвитку громад [15]. Особливо слід відзначити проекти об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів) Метінвест та ДТЕК. Обсяг соціальних інвестицій Метінвест у 2014 р. склав 133 млн грн. Метінвест у відповідь на економічну та політичну нестабільність, зокрема, на конфлікт на сході України, перерозподілив частину коштів, щоб допомогти людям, які опинилися в зоні конфлікту. Метінвест інвестував понад 40 млн грн у відновлення соціальної інфраструктури на територіях, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. У Маріуполі, Авдіївці, Красnodоні, Єнакієвому відбудовувалися школи, лікарні, дитячі садки та житлові будинки. У 2015 р. у рамках програми «Відновлення Авдіївки» Метінвестом інвестовано 18 млн грн на відновлення соціальних об'єктів та житлових будинків, які постраждали від обстрілів [15, с. 85-86]. ДТЕК реалізує проекти Програми соціального партнерства з органами місцевого самоврядування на 35 територіях

присутності. У 2013-2015 рр. інвестовано 245 млн грн у більш ніж 400 соціальних проектів за такими напрямками: енергоефективність у комунальному секторі, охорона здоров'я, розвиток соціально значущої інфраструктури, розвиток бізнес-середовища та підвищення активності громад [15, с. 60].

Слід погодитися з думкою фахівців, що з точки зору економічної підтримки програм розвитку території корпоративна соціальна відповідальність включає: пряму участь бізнесу в розвитку соціальних об'єктів на підставі капітальних вкладень; фінансове спонсорювання заходів соціального характеру; повну або пайову участь у реалізації соціальних проектів коротко-, середньо- або довгострокового значення; міжтериторіальну інтеграцію дій і об'єднання ресурсів для вирішення завдань розвитку території; можливість захисту бізнесу в умовах конкуренції [10, с. 42; 11]. Для об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів) найбільш характерними є пряма участь бізнесу в розвитку соціальних об'єктів на підставі відповідних капітальних вкладень і міжтериторіальної інтеграції дій та об'єднання ресурсів для вирішення завдань розвитку території. Це пояснюється як технологічними можливостями промислових підприємств, що входять до складу холдингу, брати участь у забезпеченні діяльності комунальної інфраструктури (зокрема, водо- та теплопостачанні), так і організаційними, пов'язаними з розташуванням підприємств холдингу в суміжних територіях регіону або міської агломерації.

При цьому, як визначає С.В. Богачов, «взаємодія органів місцевого самоврядування і бізнес-структур повинна мати системний та комплексний характер, бути орієнтованою на довгострокову перспективу, організовуватися відповідно до пріоритетів економічного і соціального розвитку території. Забезпеченню ефективної взаємодії органів місцевого

самоврядування та бізнес-структур у вирішенні питань місцевого значення сприяють розробка і реалізація комплексних програм, які інтегрують у собі кілька видів і напрямів співробітництва» [16, с. 160]. На підставі узагальнення пропозицій С.В. Богачова [16], Н.В. Сментиної [3], І.Ю. Беляєвої, О.В. Данилової [5] та власного досвіду авторів сформовано загальнометодичний підхід до розробки та реалізації комплексних програм взаємодії органів місцевого самоврядування і бізнес-структур щодо соціально-економічного розвитку території (див. рисунок).

При використанні загальнометодичного підходу до розробки комплексної програми розвитку території присутності об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів) доцільно врахувати додаткові критерії отримання вигід за рахунок технологічних особливостей підприємств, які складають холдинг, та їх можливостей щодо міжтериторіальної кооперації.

Як визначено на рисунку, основним інструментом механізму взаємодії органів місцевого самоврядування та бізнесу є процес переговорів між партнерами. Результат переговорів – укладання договору або угоди про принципи взаємодії. Інший інструмент механізму взаємодії влади та бізнесу – технології визначення та узгодження існуючих позицій і думок партнерів. Предметом переговорів є визначення балансу бізнес-цілей і соціальних завдань. Для узгодження позицій взаємодії влади та бізнесу організується спеціальна комісія, до якої включаються представники як бізнесу, так і місцевого самоврядування, для аналізу й оцінки рівня та ступеня узгодженості пропонованих проектів угод.

Найважливішим завданням комісії є визначення форм фінансової участі в розвитку території присутності. Т.В. Кравцова [17] виконала розгорнуту оцінку трьох форм фінансової участі бізнесу в розвитку території присутності: тради-

ційна благодійність, стратегічна благодійність та соціальне інвестування за допомогою системи показників. Ця система включає такі критерії: мотивація, ініціатива, визначення отримувачів благ, зв'язок з основною діяльністю, управлінська структура, ресурси, термін реалізації, механізм фінансування, вигоди для компанії. На думку Т.В. Кравцової, соціальні програми бізнесу щодо розвитку території присутності більш ефективними може зробити орієнтація на досягнення соціальних результатів при урахуванні бізнес-інтересів. Це може бути досягнуто шляхом розробки узгодженої стратегії органів влади та бізнесу щодо вирішення соціально-економічних проблем території на підставі врахування інтересів учасників, підтримки новітніх соціальних технологій і використання сучасних механізмів управління, включаючи конкурсний розподіл коштів, часткову участь, упровадження моніторингу й оцінку соціально-економічних результатів [17, с. 127].

Соціальне інвестування передбачає прямі приватні та державні вкладення в галузі економіки, які істотно впливають на процеси відтворення, а чиста приведена вартість, прямий дохід у часі та його надходження в довгостроковому періоді сприяють сталому економічному зростанню. Зарубіжний досвід свідчить, що внутрішні соціальні інвестиції здійснюються в розвиток персоналу (підвищення кваліфікації); охорону здоров'я (створення сприятливих умов праці, медичні огляди, програми оздоровлення); ділову практику компанії (підвищення іміджу та репутації); ресурсозбереження. Що стосується інвестицій, які здійснюються в рамках соціального партнерства, то за їх рахунок фінансуються інноваційні проекти; проекти екологічної безпеки; підтримка незахищених верств населення, утримання та будівництво об'єктів інфраструктури, культурного та соціального призначення [8, с. 54; 9, с. 861].

Складено за даними джерел [3; 5; 16]

Рисунок. Загальнометодичний підхід до розробки та реалізації комплексної програми розвитку території на засадах взаємодії органів місцевого самоврядування та бізнесу

У даний час в Україні достатньо актуальними є соціальні інвестиції в розвиток інфраструктурних об'єктів, зокрема міської житлово-комунальної інфраструктури. Це пояснюється взаємним інтересами за критеріями: корисності для територіальної громади та вигідності для об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів), а також можливостями отримання ефектів за рахунок технологічних особливостей підприємств і можливостей їх міжтериторіальної кооперації в рамках холдингу.

Проекти розвитку житлово-комунальної інфраструктури на засадах соціального інвестування звичайно реалізуються шляхом використання механізмів державно-приватного партнерства (ДПП). У роботі «Модернізація комунальної інфраструктури міських агломерацій» відзначається, що «Залученню коштів приватних інвесторів на засадах ДПП сприяє заінтересованість бізнесу в забезпеченні умов життєдіяльності власного персоналу на території присутності. Перевагами використання ДПП слід визнати можливість отримання синергетичного ефекту за рахунок поєднання державних економічних підойм (використання механізмів стимулювання та підтримки) і можливостей приватного бізнесу (новітніх технологій та інновацій), а недоліками – розподіл витрат, потенціальних ризиків, досягнення збалансованості економічних інтересів і відповідальності між учасниками інвестиційного співробітництва» [18, с. 88]. З урахуванням того, що підприємства у складі об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів) мають можливості сприяння міжтериторіальної кооперації, це є позитивним чинником при реалізації проектів розвитку комунальної інфраструктури в рамках міських агломерацій на засадах співробітництва територіальних громад із використанням механізмів ДПП.

У процесі управління проектами на засадах ДПП необхідне дотримання відповідних принципів, використання нормативно-правових, економічних та організаційних методів, визначення ефекту (корисності та вигоди) для кожного учасника, оцінювання ризиків і можливостей управління ними. При цьому слід урахувати те, що потребують гармонізації законодавчі акти, які регламентують відносини партнерів у процесі реалізації проектів ДПП, зокрема в Законі України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI необхідно «конкретизувати форми здійснення партнерства, визначити процедури прийняття рішень та правила поєднання і використання ресурсів учасниками проекту» [18, с. 89].

Для реалізації проектів із використанням механізмів ДПП приватному партнеру, зокрема об'єднанню холдингового типу промислового сектору (промислового холдингу), потрібно забезпечити: розробку концепції фінансування, орієнтованої на тривалий термін; аналіз чутливості грошових потоків до ризиків; виявлення ризиків, їх оцінку і розподіл між учасниками проекту; укладання угоди, яка забезпечить безперешкодну реалізацію проекту за рахунок зацікавленості учасників; створення проектної компанії, що дозволить головній компанії маневрувати ресурсами для виконання зобов'язань та сприятиме визначенню меж відповідальності партнерів. Органам місцевого самоврядування, які виступають державним партнером у механізмі ДПП, потрібно організувати: розробку проектів і проведення конкурсу на вибір дієздатного приватного партнера; формування контрактних моделей, інструментів гарантій і страхування для зниження ризиків приватних інвестицій у суспільну інфраструктуру; підвищення кваліфікації службовців, залучених до управління капіталовкладеннями, та використання ре-

курсів професійних учасників ринку. Зазначені заходи мають здійснюватися комплексно, що сприятиме забезпеченню відповідного рівня соціального інвестування в розвиток інфраструктурних об'єктів, зокрема проекти модернізації житлово-комунальної інфраструктури, з використанням механізмів ДПП.

Висновки

1. Активізація участі великого бізнесу, зокрема об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів), в забезпеченні соціально-економічного розвитку території є доцільною, оскільки вона включає реалізацію соціально значущих проектів щодо розвитку трудового потенціалу, охорони здоров'я працівників, створення безпечних умов праці, сприяння природоохоронній діяльності та ресурсозбереженню, урахування інтересів місцевої громади. При цьому слід ураховувати, що об'єднання холдингового типу промислового сектору (промислові холдинги) мають особливості організаційного та технологічного характеру, які мають позитивний і негативний вплив на забезпечення участі в соціально-економічному розвитку території присутності.

2. Функціональна роль великих підприємств і об'єднань у структурі національної економіки полягає у вирішенні економічних, соціальних і стратегічних завдань, а також завдань розвитку території. Виконання завдань розвитку території здійснюється у формі прямої та непрямої участі великого бізнесу, зокрема об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів). Важливим аспектом непрямої участі бізнесу в розвитку території виступає виконання ним бюджетоутворюючої функції за рахунок податкових джерел. У даний час потребують удосконалення окремі статті Податкового кодексу України щодо адміністрування податку на доходи фізичних осіб за територією отримання

доходу для об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів), пов'язані з наявністю єдиного фінансового центру, який контролює внутрішні та зовнішні потоки суб'єктів господарювання, що входять до складу холдингу.

3. Пряма участь великого бізнесу передбачає соціальне інвестування в реалізацію комплексних програм та проектів розвитку території за принципами співфінансування або благодійності. Формування та реалізація комплексних програм розвитку території на засадах взаємодії органів місцевого самоврядування та бізнес-структур включає: процес переговорів представників органів місцевого самоврядування та бізнесу, технології визначення та узгодження інтересів партнерів, дотримання принципів розробки комплексної програми, визначення форм реалізації програми, оцінку наявності ресурсів, термінів виконання, розрахунок критеріїв корисності для громади та вигідності для бізнесу. При цьому необхідно враховувати можливості отримання додаткових ефектів, пов'язаних із технологічними та організаційними особливостями об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових холдингів). Зазначені ефекти передбачають резерви економії для територіальної громади, пов'язані з розвитком дорожньо-транспортної та інженерної інфраструктури при будівництві та модернізації виробничих об'єктів; генерацією та передачею теплової енергії для потреб населення, наданням можливостей використовувати засоби охорони навколишнього середовища (зокрема очисні споруди), що належать підприємствам промислового холдингу та розташовані на території їх присутності.

4. Реалізація проектів розвитку території присутності великого бізнесу взагалі та об'єднань холдингового типу промислового сектору (промислових хо-

лдингів) зокрема на засадах соціального інвестування здійснюється за допомогою механізмів державно-приватного партнерства. Механізми державно-приватного партнерства потребують удосконалення у частині як модернізації відповідного нормативно-правового забезпечення, так і організаційних рішень з боку органів місцевого самоврядування та приватного партнера – промислового холдингу, спрямованих на маневрування ресурсами, запобігання ризикам й урахування інтересів учасників.

Подальших досліджень потребують питання щодо розробки інструментів узгодження інтересів та управління ризиками при реалізації проектів розвитку території присутності на засадах соціального інвестування об'єднаннями холдингового типу промислового сектору (промисловими холдингами).

Література

1. *Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікронідприємництва у 2015 р.*: стат. зб.; за ред. М.С. Кузнєцової. К.: Державна служба статистики України, 2016. 455 с.
2. Квітка С.А. Партнерство влади та бізнесу: європейські підходи і концепції. *Грані: Науково-теор. і громадсько-політ. альманах*. 2013. № 8. С. 169-173.
3. Сментина Н.В. Партнерство влади, бізнесу та громади як складова успішності місцевого соціально-економічного розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2013. Т. 3. № 2. С. 259-262.
4. Мошкова Л.Е. *Развитие партнерских отношений бизнеса и власти на территории присутствия: теория и практика*: монографія. Тверь: Твер. гос. ун-т, 2014. 234 с.
5. Беляева И.Ю., Данилова О.В. Обеспечение устойчивого развития территорий: взаимодействие бизнеса и власти. *Управленческие науки*. 2013. № 4. С. 4-8.
6. Копытова Е.Д. Оценка влияния крупнейших предприятий на социально-экономическое развитие территорий. *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*. 2014. № 3. С. 223-234.
7. Галушко О.С. Фінансові важелі реалізації принципу соціальної відповідальності бізнесу в гірничо-металургійній промисловості. *Економіка промисловості*. 2013. № 3 (63). С. 197-204.
8. Kitzmueller M., Shimshack J. Economic Perspectives on Corporate Social Responsibility. *Journal of Economic Literature*. 2012. No. 50 (1). P. 51-84. doi: <http://dx.doi.org/10.1257/jel.50.1.51>
9. Husted B., Allen D.B. Corporate social responsibility in the multinational enterprise: strategic and institutional approaches. *Journal of International Business Studies*. 2006. № 37. P. 838-849. doi: <http://dx.doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8400227>
10. Євтушенко В.А. Внутрішні та зовнішні інституційні форми корпоративної соціальної відповідальності. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва : зб. наук. пр.* 2013. № 1 (4). С. 40-46.
11. Ліфінцев Д.С. Корпоративна соціальна відповідальність як складова культури організації: економічне значення. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2013. № 11. Режим доступу: <http://efektyvnaeconomika.in.ua>. (Дата звернення 01.08.2017).
12. Булеев И.П., Богачев С.В., Мельникова М.В. *Промышленные корпорации: особенности развития и принятия решений*. Донецк: ИЭП НАН Украины, 2003. 116 с.
13. Мельникова М.В., Сорокін Б.А., Косицький К.В. Проблеми організації ефективної взаємодії влади та бізнесу в процесі міського управління. *Еконо-*

мічний простір: зб. наук. праць. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2014. №88. С. 66-74.

14. Коваленко С.В. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип.9. Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-9-2016/17-vipusk-9-lyutij-2016/1676-kovalenko-e-v-rozvitok-korporativnoji-sotsialnoji-vidpovidalnosti-v-ukrajini>. (Дата звернення 01.08.2017).

15. *Практики КСВ в Україні 2015*: ред. М. Саприкіна. К.: Центр «Розвиток КСВ», 2015. 148 с.

16. Богачов С.В. Про вибір форми соціального партнерства органів місцевого самоврядування та бізнесу. *Соціальна відповідальність: сучасні виклики*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Краматорськ, 21-22 квітня 2016 р.). Краматорськ: ДДМА, 2016. С. 160-161.

17. Кравцова Т.В. Технология социального инвестирования и рост социальной ответственности регионального бизнеса. *Terra Economicus*. 2010. Т. 8. № 4-3. С. 125-129.

18. Мельникова М.В., Градобоева Є.С. Модернізація комунальної інфраструктури міських агломерацій. *Економіка України*. 2017. № 7(668). С. 83-91.

References

1. Kuznetsova, M.S. (Ed.). (2016). *Activities of large, medium, small and micro-entrepreneurship entities in 2015: Statistical Yearbook*. Kyiv: State statistics service of Ukraine [in Ukrainian].

2. Kvitka, S.A. (2013). Partnership between government and business: European approaches and concepts. *Hrani*, 8, pp. 169-173 [in Ukrainian].

3. Smentyna, N.V. (2013). Partnership of government, business and society as a component of the success of local socio-economic development. *Herald of Khmelnytskyi national university. Economic Scienc-*

es, Vol. 3, No. 2, pp. 259-262 [in Ukrainian].

4. Moshkova, L.E. (2014). *Development of partnerships between business and government in the territory of the presence: theory and practice*. Tver: Tver State University [in Russian].

5. Belyaeva, I.Yu., & Danilova, O.V. (2013). Ensuring sustainable development of territories: interaction of business and government. *Management Sciences*, 4, pp. 4-8 [in Russian].

6. Kopytova, E.D. (2014). Assessment of the impact of the largest enterprises on the socio-economic development of the Territory. *Economic and social changes: facts, trends, forecast*, 3, pp. 223-234 [in Russian].

7. Galushko, O.S. (2013). Financial levers for realizing the principle of social responsibility of business in the mining and metallurgical industry. *Ekon. promisl.*, 3(63), pp. 197-204 [in Ukrainian].

8. Kitzmüller, M., & Shimshack, J. (2012). Economic Perspectives on Corporate Social Responsibility. *Journal of Economic Literature*, 50 (1), pp. 51-84. doi: <http://dx.doi.org/10.1257/jel.50.1.51>

9. Husted, B., & Allen, D.B. (2006). Corporate social responsibility in the multinational enterprise: strategic and institutional approaches. *Journal of International Business Studies*, 37, pp. 838-849. doi: <http://dx.doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8400227>

10. Evtushenko, V.A. (2013). Internal and external institutional forms of corporate social responsibility. *Problems and prospects of entrepreneurship development*, 1 (4), pp. 40-46 [in Ukrainian].

11. Lifintsev, D.S. (2013). Corporate social responsibility as a component of the culture of the organization: economic significance. *Effective economy*, 11. Retrieved from <http://efektyvnaeconomika.in.ua> [in Ukrainian].

12. Buleev, I.P., Bogachev, S.V., & Mel'nykova, M.V. (2003). *Industrial corporations: features of development and deci-*

sion-making. Donetsk: Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine [in Russian].

13. Mel'nykova, M.V., Sorokin, B.A., & Kosytskii, K.V. (2014). Problems of organization of effective interaction between government and business in the process of city management. *Economic space*, 88, pp. 66-74 [in Ukrainian].

14. Kovalenko, S.V. (2016). Development of corporate social responsibility in Ukraine. Global and national problems of economy, 9. Retrieved from <http://global-national.in.ua/issue-9-2016/17-vipusk-9-lyutij-2016/1676-kovalenko-e-v-rozvitok-korporativnoji-sotsialnoji-vidpovidalnosti-v-ukrajini> [assessed 1 August 2017] [in Ukrainian].

15. Saprykina, M. (Ed.). (2015). *CSR Practices in Ukraine 2015*. Kyiv: Center for Development of CSR [in Ukrainian].

16. Bogachov, S.V. (2016, April). On the choice of the form of social partnership of local government and business. Proceedings of the Scientific and Practical Conference *Social responsibility: modern challenges: materials of the Donbass State Engineering Academy* (pp. 160-161). Kramatorsk: DGMA [in Ukrainian].

17. Kravtsova, T.V. (2010). Technology of social investment and growth of social responsibility of regional business. *Terra Economicus*, Vol. 8, No. 4-3, pp. 125-129 [in Russian].

18. Mel'nykova, M.V., & Gradoboeva, E.S. (2017). Modernization of communal infrastructure of urban agglomerations. *Economy of Ukraine*, 7(668), pp. 83-91 [in Ukrainian].

Марина Витальевна Мельникова,

д-р экон. наук, доцент

Институт экономико-правовых исследований НАН Украины

03057, Украина, г. Киев, ул. Желябова, 2

E-mail: marvit1511@gmail.com;

Константин Васильевич Косицкий,

Институт экономики промышленности НАН Украины

03057, Украина, г. Киев, ул. Желябова, 2

E-mail: kvkositsskiy@gmail.com

ФОРМЫ УЧАСТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ХОЛДИНГОВ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ ТЕРРИТОРИИ

Статья посвящена проблемам участия крупных предприятий и объединений, в том числе промышленных холдингов, в обеспечении социально-экономического развития территории. Охарактеризована функциональная роль крупного бизнеса в структуре национальной экономики, включая содействие решению задач развития территории. Определены формы прямого и косвенного участия крупного бизнеса согласно принципам социальной ответственности и социального партнерства. Взаимодействие власти и бизнеса для решения социально-экономических задач развития территории осуществляется с применением механизма, включающего организационные формы, методы и инструменты. Обоснована целесообразность комплексного использования форм участия промышленных холдингов в обеспечении социально-экономического развития территории.

Ключевые слова: промышленный холдинг, социально-экономическое развитие территории, формы участия в развитии территории.

JEL: D64, R58.

Maryna V. Melnikova,

Doctor of Economics, professor

Institute of Economic and Legal Studies of the NAS of Ukraine

03057, Ukraine, Kyiv, 2 Gelabov Str.

E-mail: marvit1511@gmail.com;

Kostantin V. Kosytskyi,

Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine

03057, Ukraine, Kyiv, 2 Gelabov Str.

E-mail: kvkositsskiy@gmail.com

FORMS OF PARTICIPATION OF INDUSTRIAL HOLDINGS IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE TERRITORY

The paper covers the problems of participation of large enterprises and associations, including industrial holdings, in ensuring socio-economic development of the territory. The functional role of large enterprises and associations in the structure of the national economy is characterized, which is to contribute to the solution of economic, social and strategic tasks, as well as the tasks of the territory development. It has been determined that to implement the tasks of the territory development the large business is involved in the form of direct and indirect participation. Indirect participation is realized in the corporate social responsibility system by providing personnel with adequate working and living conditions, including the creation of jobs, salaries payment, fulfillment of tax obligations, prevention of diseases, and housing construction. An important aspect of the indirect participation of business in the development of the territory is its implementation of the budget-forming function due to tax sources. This is achieved through the formation and implementation of the system of corporate tax culture of an industrial holding. The direct involvement of business implies the social investment in the implementation of projects on the territory development on the principles of co-financing or charity. The experience of the participation of industrial holdings in the implementation of social partnership projects in 2013-2015 is analyzed. An engagement of business to solving social and economic problems of the territory development is carried out by local authorities through the use of an appropriate mechanism. This mechanism includes such organizational forms as the financial, tax, non-financial cooperation, as well as the contractual relations and municipal order. The tools of the mechanism are: the negotiation process between the representatives of local authorities and business, technologies of identifying and coordinating the interests of the partners. It has been proved that it is expedient to use the forms of direct and indirect participation of industrial holdings in ensuring socio-economic development of the territory comprehensively.

Keywords: industrial holding, socio-economic development of the territory, forms of participation in the development of the territory.

JEL: D64, R58.

Формати цитування:

Мельникова М.В., Косицький К.В. Форми участі промислових холдингів у соціально-економічному розвитку території. *Економіка промисловості*. 2017. № 3 (79). С. 130-144. doi: 10.15407/econindustry2017.03.130

Melnikova, M.V., & Kosytskyi, K.V. (2017). Forms of participation of industrial holdings in the socio-economic development of the territory. *Econ. promisl.*, 3 (79), pp. 130-144. doi: 10.15407/econindustry2017.03.130

Надійшла до редакції 18.08.2017 р.